

بررسی شاخصه‌های پایداری اجتماعی محور منتهی به حرم مطهر امام رضا (ع) (بالا خیابان)

پدرام حصاری^{*۱}

۱. استادیار گروه مهندسی معماری، دانشگاه آیت‌الله بروجردی، بروجرد، ایران.

DOI: 10.22034/mpsh.2025.512026.1053

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۲

چکیده

محورهای تاریخی توسط پیوندهایی که با گذشته دارند در زمان فعلی ما دارای هویت و ارزش هستند، در گذشته این محورها به‌عنوان شاه‌رگ‌های حیاتی شهر عمل می‌کردند و عملکردهای اصلی شهر در حوالی و یا امتداد این محورها صورت می‌پذیرفت. تا به امروز که شاید بعضی از همان محورها از نظر کالبدی و عملکردی به همان شکل قبل باشند و نباشند. وظیفه این نسل این خواهد بود که بتواند میراث گذشتگان را برای آیندگان باقی گذارد و با بهسازی، مرمت کالبدی و عملکردی، قوتی بر این محورها باشند. این پژوهش که با مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی انجام شده است و به‌عنوان نمونه، مسیر ورودی قدیمی شهر مشهد از قوچان با نام دروازه قوچان (بالا خیابان) با نام فعلی میدان توحید به سمت حرم مطهر امام رضا (ع) در مشهد مقدس را مورد مطالعه قرار داده که نتیجه برداشت‌های میدانی و بررسی ۵۰ پرسشنامه در جدول SWOT قرار گرفت. این مقاله بر این است تا با بیانی از طریق بهسازی محورهای تاریخی، هویت شهرهای ایرانی-اسلامی را باز بخشد، چراکه باز توان بخشیدن به این عناصر و شاخصه‌ها، شکلی از شهرها را پدید می‌آورد که در نهایت باعث پایداری در تمام عرصه‌ها می‌گردد. با بررسی نقاط قوت و ضعف آن، ناهماهنگی کالبد این مسیر با عناصر هویت‌بخش محورها، تاریخی و فرهنگی در زمان معاصر مشخص شد که طبیعتاً ترمیم شکاف‌های موجود، نیازمند بازنگری‌های مدیریتی و کالبدی است.

واژگان کلیدی: محور، میراث، شهر، هویت، خاطره، پایداری.

P.Hessari@abru.ac.ir

* نویسنده مسئول: پدرام حصاری

مقدمه

شهر زاینده دین، آیین و اندیشه یک‌به‌یک انسان‌ها و جامعه است، بنابراین در مکان‌ها و تمدن‌های مختلف به‌صورت‌های گوناگون شکل گرفته و فرهنگ و ارزش‌های خاص بر هر کدام از آن‌ها حاکم است. سرزمین ایران یکی از کهن‌ترین سرزمین‌های پدیدآورنده مکان‌های شهری است، بنابراین تجارب خاص و منحصربه‌فردی در زمینه شهرسازی و معماری داشته و دارد. شهر اسلامی به‌طور خاص فرآیندی است که همانند تحول و شدن ساکن خویش، در حال تحول بوده و همواره خویش را با نیازهای زمان و مکان و اهل خود و البته با استناد به مفاهیم، اصول و ارزش‌های اسلامی وفق خواهد داد. به‌این ترتیب شهر اسلامی ماهیتی است ثابت که در هر مکان و زمان تجلی ویژه خویش را خواهد داشت. به‌عبارت‌دیگر، شهر اسلامی ماهیتی است بالقوه که می‌تواند در هر زمان و مکانی با توجه به فناوری، مصالح، دانش، هنر و فرهنگ بومی [که با اصول و ارزش‌های اسلامی در تعارض نباشند] تفسیر و تجلی خاص خویش را داشته باشد (نقی زاده، ۱۳۸۵: ۸۱)؛ بنابراین باقی ماندن جوهر شهرسازی ایرانی و تداوم آن در دوره اسلامی و تکامل آن است که باعث خلق شهرسازی ایرانی-اسلامی با صفات، ارزش‌ها و نحوه طراحی خاص خود گردیده است و کیفیات طراحی گوناگونی را بر جا گذاشته است.

کیفیات طراحانه ای چون: تعیین و یکپارچگی فضا، ابعاد، تناسبات، انعطاف پذیری، فرم، هندسه، مصالح، محصوریت، بدنه‌ها، پیوستگی کالبدی و فضایی که می‌توانند در ادراک فضا به‌عنوان کل و در نتیجه تأثیر مطلوب بر ادراک انسان مؤثر باشند (دانشپور و چرخچیان، ۱۳۸۶: ۲۳) یادگارهایی است که از تجربه‌های گذشتگان به‌منظور بهره‌گیری این نسل باقی‌مانده است. با توجه به این‌که جامعه ایران دوران گذار از جامعه سنتی به مدرن را بسیار سریع و بدون ایجاد زیرساخت‌های لازم علمی، فرهنگی و هنری تجربه می‌نماید، در چنین شرایطی، ظهور جامعه شبکه‌ای نیز در بطن جامعه ایرانی در حال وقوع است. در دوران معاصر باید سعی بر حفظ این میراث و ساماندهی آن باشد به‌گونه‌ای که اندیشیدن را به نسل آینده درباره گذشته بیاموزد؛ و البته این در موقعی اتفاق می‌افتد که با رعایت تمامی قوانین و دستورالعمل‌های اجرایی صحیح باشد. در نظر نگرفتن این مهم که ارزش‌های گران‌مایه معماری ایرانی-اسلامی از تمام جهات اجتماعی-فرهنگی و ... باید بیشتر از این‌که واردکننده دیگر فرهنگ‌ها باشند صادرکننده باشند معلول شناخت ناکافی از حفظ و احیای مناسبات معماری و فرهنگ کشورمان است.

بهسازی محورهای تاریخی-فرهنگی در تمام دنیا جزء یادگارهای هر کشوری محسوب می‌گردد و به همین نسبت برای هر ملتی صیانت از آن امری ضروری است. در کشور ما محورهای تاریخی در شهرهای دیروز، یعنی قلب تپنده شهر و مأمّن عناصر کالبدی شاخص در آن؛ با رعایت تناسبات انسانی، سلسله‌مراتب پایدار، تسلسل تاریخی، گشودگی‌های فضایی، تمرکز، تنوع و از همه مهم‌تر، انسان‌مداری توانسته‌اند به‌عنوان شریان‌های حیاتی شهر به القای پایداری پردازند؛ همان چیزی که در طراحی‌های شهرهای امروزی به‌ندرت پیش‌بینی شده است.

در این پژوهش، مطالعه بر روی یکی از خیابان‌های منتهی به حرم مطهر امام رضا (ع) با نام بالا خیابان با قدمتی دیرینه می‌باشد و بهسازی این محور با الزامات کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، حقوقی و مدیریتی با تعیین اولویت‌ها و رویکردهایی به طراحی که بستر پیشنهادات را تعیین و زمینه را برای طراحی مهیا می‌سازد بررسی شده است.

فرضیات

در نگرش به یک محور تاریخی و در پی آن طرح‌ریزی طرحی به‌منظور مناسب‌سازی و احیای آن، موارد زیر به‌عنوان فرضیات پژوهش می‌توانند در نظر گرفته‌شده و مورد ردیابی قرار گیرند:

۱. به نظر می‌رسد با ورود مدرنیته، در اکثر موارد با توجه به قرارگیری عناصر شاخص در طی یک مسیر تاریخی با مشخصه‌های خاص، آن هویتی که شایسته محورها است در زمان معاصر دچار تعرض شده است،
۲. به نظر می‌رسد شاخصه و تداوم محورهای تاریخی با ساخت‌وسازهای بی‌رویه که تنها ناشی از بهره‌برداری‌های اقتصادی است، در معرض ازهم‌گسیختگی است،

سؤالات پژوهش

در این پژوهش سعی می‌شود به سؤالات زیر پاسخ داده شود:

۱. چه عواملی باعث تنش و برهم‌ریختگی غنای فرهنگی محور شهری و محو شدن خاطرات می‌گردد؟
۲. ارزش‌های معمارانه فضاها را عمومی در راستای اجتماع‌پذیری چیست؟
۳. ارزش‌های حاکم بر محورهای شهرهای ایرانی-اسلامی چه می‌باشد؟
۴. بهسازی و مرمت محورهای تاریخی با چه بنیان‌هایی امکان‌پذیر است؟

اهداف پژوهش

اهداف این پژوهش را می‌توان در گروه‌های زیر دسته‌بندی نمود:

- لزوم بهسازی محورهای تاریخی در شهرهای ایرانی-اسلامی،
- ارتقاء کیفیت محیطی اعم از زیستی، کالبدی و فضائی است به‌گونه‌ای که در راستای توسعه پایدار شهری باشد،

- چگونگی بررسی مرمتی و بهسازی یک محور شاخص،

- تعیین شخصیت برای محور به نوعی که تعلق خاطر شهروندان در شهر تقویت گردد.

روش پژوهش

این پژوهش باهدف بازشناسی و فهم معماری و شهرسازی اسلامی ایران با محوریت بهسازی محورهای تاریخی در شهرهای ایرانی - اسلامی به وسیله اطلاعات کتابخانه‌ای و اسنادی مربوط به موضوع ارزش‌های معمارانه حاکم بر شهرهای ایرانی - اسلامی، بهسازی در زمان معاصر و معیارهای مربوط به آن، بررسی و فیش برداری شده و بعد از طبقه‌بندی و تفسیر آن‌ها اصول ثابتی استخراج گردید. در مرحله بعد با توجه به نمونه موردی با استفاده از مبانی نظری حاکم و اصول مستخرج مصاحبه و پرسش‌ها انجام پذیرفت و نتایج استخراجی از آن و متون، پس از ارزیابی، باهم تلفیق شدند.

در برداشت‌های میدانی تمامی موارد اعم از امکانات و ضعف‌ها لحاظ گردیده و با توجه به این مسائل فرصت‌ها و تهدیدها مورد بررسی قرار گرفته است و در پرسش‌نامه، سؤالات با هدف میزان رضایت از حس تعلق خاطر، امنیت، هویت فرهنگی و اجتماعی، امکانات موجود و ... برداشت گردیده و بر اساس این شواهد، با ارائه جدول SWOT و با توجه به مبانی نظری حاکم، مسائل با اهمیت، متغیرهای مستقل و مشترک بین مبانی نظری، سؤالات و برداشت‌های میدانی شکل گرفت و در نهایت طرح پیشنهادی مطرح گردید.

پیشینه تحقیق

در بررسی تجارب مرمت شهری در ایران با تأکید بر تحولات دو دهه اخیر در مبحث محورهای فرهنگی - تاریخی می‌توان گفت که طرح‌ها طی سال‌های ۶۹ تا ۷۱ تهیه گردید. برنامه این طرح در سه مقیاس "شهر و سرزمین، بافت و اجزاء، اولویت مداخله" مورد طراحی واقع گردید. توجه به الگوی ساختاری بافت قدیم و ارائه الگویی برای پیوند استخوان‌بندی قدیم به شالوده شهر، مهم‌ترین محور موضوعی پی گرفته شده در این طرح‌هاست. نتیجه حاصله از این تجربه، برنامه‌های ساختاری - راهبردی برای بافت و شهر و همچنین ارائه الگوهای اولیه طراحی شهری برای اولویت مداخله بوده است. ولی روشن نبودن جایگاه و محصول این فرایند و توقع نامناسب از حاصل کار، موجب بی‌نتیجه ماندن این اقدام گردید. مانند طرح احیای مجموعه کریمخانی شیراز، طرح احیای بازار همدان و طرح احیای میدان کهنه و مسجد جامع عتیق اصفهان که هیچکدام از آن‌ها نتوانستند به درستی به مقام نیازهای بافت قدیم شهری پاسخ دهند. (حناچی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۷۵) در زیر به ابعاد گوناگون وارد شدن به پروژه بهسازی محور اشاره خواهد شد که با توجه به ویژگی‌های محور می‌تواند ترکیبی از موارد زیر باشد.

محور به عنوان یک فضای شهری

فضای شهری، فضای خالی بین ساختمان‌ها نیست، بلکه مفهومی است دربرگیرنده‌ی محیط کالبدی، فعالیت‌ها، رویدادها و روابط میان آن‌ها، فضای شهری در یک تعریف عام، شامل فضای زندگی شهروندانی است که آگاهانه یا ناآگاهانه برای رسیدن به مقاصد مختلف طی می‌شود (سلطانی و نامداریان، ۱۳۸۹: ۱۲۶). مکان‌هایی هستند که به عموم شهروندان تعلق داشته، منحصر به جنبه کالبدی و فیزیکی نبوده و در حقیقت با حضور انسان و فعالیت اوست که معنا می‌یابند. فضاهای شهری قدمتی دیرینه در تاریخ شهرسازی داشته و در ادوار مختلف به اشکال گوناگون در شهرها حضور یافته و سبب شکل‌گیری بافت شهری در پیرامون و یا بر حول محور خود گردیده‌اند. (کاشانی‌جو، ۱۳۸۸: ۹۶)

محورها در قدیم به‌مثابه خیابان‌ها در زمان امروزند. خیابان به‌عنوان یک شریان ارتباطی زیر بنایی‌ترین عنصر در ساختار کالبدی هر مجموعه‌ی زیستی به شمار می‌آید. چنانچه کالبد یک مجموعه‌ی زیستی مجموعه‌ای از فضاهای مثبت (کالبدی پر) و فضاهای منفی (کالبدی خالی) تصور کنیم، فضاهای مثبت فضاهای منفردی هستند که بر اثر یک نظم قراردادی فضاهای منفی یا جمعی را سازمان می‌دهند (دانشپور و چرخچیان، ۱۳۸۶: ۲۰). به‌عبارت‌دیگر، نظم همجواری کالبدی‌های پر، جداره و سیمای فضاهای خالی را به وجود می‌آورند و به‌عنوان یک فضای عمومی با بهره‌گیری از توان‌های اجتماعی آن و ارتقاء فرصت‌های

مشارکت در حیات جمعی، مستلزم شناخت فضا و ابعاد مختلف آن و نگاهی چندجانبه از سوی طراحان و برنامه ریزان شهری در این رابطه است که در رابطه با شهر در نظر گرفته می‌شوند. شهر به‌عنوان ظرف اجتماع کالبدی برای تدوین فعالیت‌های جمعی است این فعالیت‌ها هر چه باشند و با هر ساختار نظام فکری که رده‌بندی و تفکیک شوند فعالیت‌هایی در قالب حرکت و جابجایی و یا در قالب سکون و مکث هستند. (نژاد ستاری، ۱۳۹۰: ۶۰)

نکته کلیدی در موفقیت فضای عمومی، وجود یک بستر تبادل است؛ بدون حضور فعالیت‌های اقتصادی در سطوح و لایه‌های مختلف نمی‌توان فضای موفق شهری ایجاد کرد. از آنجاکه تبادل فقط در فعالیت‌های تجاری خلاصه نمی‌شود، فضاهای عمومی شهر بایستی امکان ایجاد ارتباطات اجتماعی و فرهنگی را نیز فراهم آورند این همان کالبد روانی فضای عمومی است. این بستر تعادل می‌تواند منجر به یک خاطره جمعی شده و در این صورت یافتن فضاهای آشنا باعث احساس آرامش و امنیت در محیط خواهد شد، در مقابل تغییر و تبدیل یا از میان رفتن فضاهای آشنا، حس گم‌گشتگی، بی‌ریشه بودن و از دست دادن بخشی از زندگی را در انسان به وجود خواهد آورد (میر مقتدایی، ۱۳۸۸: ۶). تغییرات و تحولات شهر بستر شکل‌گیری خاطرات را محو می‌کند. در این فرآیند مناظر آشنا به‌سرعت تغییر کرده یا تخریب می‌شوند. نسل جوانی که در چنین شهرهایی زندگی می‌کنند، نمی‌توانند خاطرات جمعی را از طریق محیط اطراف خود درک کنند (همان: ۸).

ارزش‌های حاکم بر محورهای شهرهای ایرانی - اسلامی

فضاهای شهری نه‌تنها عرصه بیان و بروز فرهنگ جامعه هستند بلکه در کنار مبادلات اقتصادی، بسترهای تولید و مصرف فرهنگی و مبادله نشانه‌های فرهنگی را فراهم کرده و ایفاکننده کارکردهای فرهنگی نیز هستند، کارکردهای فرهنگی از یک‌طرف تأثیری مهم بر فرم و کارکرد شهرها از جنبه‌های زیباشناختی، اجتماعی، اقتصادی و سمبولیک دارند. (رهمنائی و عباس زاده، ۱۳۹۰: ۷۸) با شناخت این ارزش‌ها می‌توان نوع مناسبی از بهسازی را برگزید.

به‌طور کلی می‌توان ارزش‌های بر محورهای دارای ارزش را در شهرهای مختلف به شرح زیر تعیین نمود که متناسب با کارکردهایش در ترکیب با عوامل زیر قرار می‌گیرند:

- ارزش دینی و مذهبی: این محورها با توجه به ارزش‌ها و توجه به اعتقادات دینی و آموزه‌های مذهبی موجب خلق نمادهایی گردیده که خاطرات تاریخی جامعه را در خود دارد. (فرشیدی، ۱۳۸۹: ۵۵)
- ارزش اجتماعی: گاهی اوقات محورهای دارای واجد ارزش به‌واسطه فرد و یا اتفاقی تاریخی مهم گشته‌اند؛ مانند بازارها و راسته‌هایی که به نام افراد نام‌گذاری گشته‌اند. بناهایی وجود دارند که اصولاً به‌منظور دیده شدن از دور ساخته شده‌اند، این بناها باید از نقطه‌نظری متفاوت مورد بررسی قرار گیرند و تحلیل فضایی‌شان در رابطه با کارکرد آن‌ها و در بستری وسیع‌تر از آنچه خاص پیاده‌هایی است که ادامه تحرکشان در کوچه و بازار شهر، به بناها و مجموعه‌های معماری راه می‌یابند، صورت پذیرد. این بناها به بناهای بزرگ معروف هستند. این گونه بناها باید به گونه‌ای باشند که چه از نقطه‌نظر ابعاد و ابداع معرف آن‌کسی باشند که بنا به خاطر وی ساخته شده است (فلامکی، ۱۳۸۶: ۷۳)
- ارزش فرهنگی و میراثی: در محورهایی که رفتاری خاص در زمانی متبلور بوده است و در حال حاضر دیگر مرسوم نیست که باید با تحولی صفات شایسته اجتماعی در قدیم را دوباره زنده ساخت.
- ارزش زیبایی‌شناختی: منظور از زیبایی فرم شهر، تأثیر زیبایی شناسانه کالبد شهر و فضاهایش نیست، محیطی که بر روی انسان‌ها تأثیری مطلوب می‌گذارد، تجربه فضایی را تسهیل کند و در تقویت روابط عاطفی متقابل مؤثر باشد. (پاکزاد، ۸۵: ۵۳) ارزش‌های زیباشناختی در رابطه با انسان دارای معنا می‌گردد، انسان‌مداری و توجه به ذات وی نوعی زیبایی را به وجود می‌آورد که تنها با ذات ایرانی - اسلامی دارای قربت است. محورهای تاریخی با این خصوصیات دارای ارزش‌های زیبایی شناسانه می‌باشند.

- ارزش تاریخی: تداوم یک فعالیت اجتماعی و سمبلیک و یا وقوع یک حادثه تاریخی می‌تواند در قالب ارزش تاریخی مطرح گردد. ارزش و اهمیت تاریخی به دلیل این که جزئی از موجودیت قومی و اجتماعی یک جامعه هستند با اهمیت تلقی می‌شوند.
- ارزش شهرسازی و معماری: استفاده از شیوه‌ای خاص در ساخت‌وساز و مصالحی متنوع و دارای هویتی بومی.
- ارزش تنوع عملکردی: شهرهای قدیم از نظر تنوع عملکردی در هر منطقه‌ای برابر بودند و کارکردهای متنوع باعث برخورداری اجتماعی پایدار می‌شد.
- ارزش هویتی: محورهایی که به همراه هویت احساس تعلق خاطر و مکان را تداعی می‌کنند.
- ارزش تنوع زیست محیطی: استفاده از طبیعت به عنوان پس زمینه و غنای بصری بخشیدن به محور.

بهسازی

بهسازی که برابر با Rehabilitation آمده است از نظر لغوی درست به معنای توان بخشیدن دوباره، بازتوان بخشیدن و دوباره توانمند کردن است (فلامکی، ۱۳۸۴: ۹۱) اصل بر وفاداری به گذشته و حفظ آثار هویت‌بخش در آن‌هاست. فعالیت بهسازی باهدف استفاده از امکانات بالقوه و بالفعل موجود و تقویت جنبه‌های مثبت و تضعیف جنبه‌های منفی از طریق بازیافت، مراقبت، حمایت، توان‌بخشی، استحکام‌بخشی و بهبود سازماندهی و بازآبادانی صورت می‌پذیرد. در اقدامات مربوط به بهسازی، مداخله‌های چشم‌گیر در کالبد صورت نمی‌گیرد، زیرا کالبد در شرایط مناسبی به سر می‌برد و تنها با جایگزینی عملکرد مناسب فعالیت، از فرسایش فضای شهر جلوگیری می‌شود؛ بنابراین، با ایجاد تغییراتی در فعالیت‌های شهری، می‌توان شاهد فضاهای شهری مطلوب بود.

بهسازی به‌عنوان روشی برای ساماندهی محورهای تاریخی در شهرهای ایرانی - اسلامی می‌تواند به‌عنوان نگرشی به آینده با توجه به رویکردهای مراجعه به سنت‌های بومی در زمان معاصر دیده شود. به این منظور باید در راستای اجتماع‌پذیری چنین فضاهایی از هفت اصل پامبر برای تبدیل مرکز شهر به یک مکان موفق استفاده نمود:

- آفرینش یک ساختار سازمان دهنده،

- به وجود آوردن هویتی برجسته (ممتاز)،

- ایجاد تنوع و جذابیت،

- اطمینان از تداوم بصری و عملکردی،

- به حداکثر رساندن سهولت استفاده (راحتی)،

- فراهم نمودن آسایش،

- تأکید بر کیفیت بالا (پامبر، ۱۳۸۹: ۱۲۶).

با توجه به این که بازدیدکنندگان هرروزه، از نوع خریداران، تفریحی، رخدادی می‌باشند با توجه به هفت اصل مطرح شده توسط پامبر می‌توان رعایت موارد زیر را به ارزش‌های معمارانه در راستای اجتماع‌پذیری را منسوب نمود:

- فرصت‌های کالبدی مناسب جهت نشستن، مکث و تأمل بیشتر در فضا: حضور اجتماعی فعال و مداوم در فضا، لذت بردن افراد و گروه‌های اجتماعی از حضور در فضا با شناخت ابعاد مؤثر در حیات جمعی. جین جیکوبز روزنامه‌نگار و صاحب‌نظر برجسته مسائل شهری در کتاب مرگ و حیات شهرهای بزرگ آمریکایی بر نقش فضاهای عمومی شهری در ایجاد تعاملات اجتماعی تأکید می‌نماید. به باور او آنچه از یک شهر بیشتر به ذهن می‌ماند فضاهای عمومی شهر بویژه خیابان‌ها و پیاده‌روهای آن می‌باشند. جیکوبز اشاره می‌کند که افزایش نشست و برخاست و امنیت پیاده‌رو تأثیر وارونه‌ای بر جدایی و تبعیض نژادی دارد. (کاشانی جو، ۱۳۸۸: ۹۹)

- فضاهای کانونی جهت تجمع افراد مثل زمین بازی، ایستگاه اتوبوس، مکان غذا خوردن و غیره (پذیرا بودن افراد برای افراد و گروه‌های اجتماعی مختلف)
- ورودی‌های دعوت‌کننده و دسترسی به فضا از لحاظ بصری و کالبدی (تعریف بدنه‌ها و هویت جداره‌ها)
- پیش‌بینی عناصر عملکردی در کنار ابعاد زیبایی شناسانه آن (شناخت ابعاد کالبدی فضای عمومی)
- راه‌ها و ارتباطات فضایی مناسب در هدایت مردم درون فضا، خوانایی و وضوح فضایی
- کنترل دسترسی وسایط نقلیه و امنیت پیاده (ارتباط با سیستم حمل‌ونقل شهری)
- شناخت نیازهای انسان و گروه‌های مختلف استفاده‌کننده از فضا (پیش‌بینی فعالیت‌های جاذب) تأمین آسایش روانی و فیزیکی)

مطالعه موردی: محور منتهی به حرم مطهر امام رضا (ع) (بالا خیابان)

در ادامه یکی از محورهای منتهی به حرم مطهر امام رضا (ع) یعنی محور از فلکه توحید با نام قدیمی دروازه قوچان به سمت حرم مطهر (بالا خیابان) که در این مسیر میدان بزرگ شهدا، باغ نادری، مدارس حوزه علمیه و دیگر بناها و خیابان‌های منتهی به این مسیر است، در شهر مشهد در ادوار مختلف سلسله‌های گوناگون که می‌خواستند به‌ظاهر پیوندشان را با مذاهب حفظ نمایند، به ساختن این آثار و با تعمیرات و ملحقاتی در اطراف حرم مطهر پرداخته‌اند، که از موارد قابل توجه می‌باشد مورد بررسی قرار می‌گیرد. در رأس این بناها حرم مطهر می‌باشد که کانون تلقی شده و عاملی برای به وجود آمدن این محور می‌باشد.

تصویر ۱: نقشه شهری مشهد مأخذ: www.meshad.mihanblog.com

مهم‌ترین اقدام شاه‌عباس در شهر مشهد احداث خیابانی مستقیم بوده است. این خیابان که از دروازه بالا خیابان به دروازه پایین خیابان می‌رسد در میانه راه به حرم مطهر می‌رسد، احداث جوی آبی که از حرم مطهر می‌گذشت و پهنه‌ای از درختان بلند قامت در میانه خیابان و در محور نشانی از باغ‌های ایرانی داشت که علاوه بر تأمین آب منطقه از آن به‌عنوان گردشگری نیز استفاده می‌شده است. در سال ۱۳۴۵ شهرداری با قطع درختان دو طرف نهر روی آن را پوشانید بالا خیابان و پایین خیابان از حالت چهارباغ که ریشه در تاریخ کهن مشهد داشت خارج شد. (حقیقت‌بین و همکاران، ۱۳۸۸).

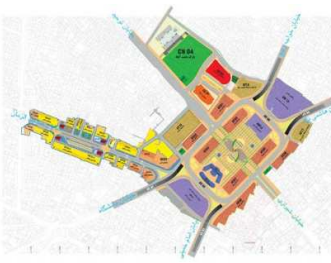
تصویر ۲: جوی آب بالا خیابان، ۱۳۱۵ هجری شمسی
مأخذ: www.forum.patoghu.com

قبل از انقلاب اسلامی، در دوره‌ی سلسله‌ی پهلوی (دوره‌ی رضاشاه - ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ و دوره‌ی محمدرضاشاه - ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷) شاهد دو مرحله‌ی مرمت شهری عظیم در مرکز شهر مشهد می‌باشیم. مرمت شهری در مرکز شهر که منجر به احداث چندین خیابان عمود بر هم مانند خیابان طبرسی، تهران، خسروی و احداث فلکه‌ی حضرت پیرامون حرم مطهر حضرت رضا بین سال‌های ۱۳۱۰ تا ۱۳۲۰ شد و اجرای طرح موسوم به فلکه‌ی حضرت در سال ۱۳۵۴ که منجر به توسعه‌ی مجموعه‌ی حرم مطهر حضرت رضا با تخریب مراکز تجاری، اقتصادی و مسکونی اطراف حرم مطهر حضرت رضا شد.

مهم‌ترین مرمت شهری در محدوده‌ی مرکزی شهر مشهد در قالب ۲ طرح بزرگ بعد از انقلاب اسلامی انجام گرفته است:
 ۱. طرح توسعه‌ی حریم مطهر حضرت رضا (ع): این طرح در سال ۱۳۶۰ تهیه و به مرحله‌ی اجرا درآمد و هدف آن توسعه‌ی وسعت حرم مطهر از ۱۲۰ هزار مترمربع به حدود ۶۹۰ هزار مترمربع تا سال ۱۳۸۰ بود، متولی این طرح آستان قدس رضوی است.

۲. طرح نوسازی و بازسازی بافت پیرامون حرم مطهر: این طرح در محدوده‌ای به وسعت ۳۳۷ هکتار در حال اجرا است که پس از کسر ۶۹ هکتار اراضی حرم مطهر، بقیه‌ی محدوده که شامل ۲۶۸ هکتار می‌باشد، طرح بهسازی و نوسازی را شامل می‌شود و در این اراضی حدود ۱۳۰۰۰۰ ملک با کاربری‌های مختلف وجود دارند مطالعات طرح از سال ۱۳۷۱ آغاز و در اوایل سال ۱۳۷۴ به تصویب مرجع قانونی (تصویب طرح‌های تفصیلی کمیسیون ماده پنج شورای عالی شهرسازی و معماری استان خراسان) رسید. (رهنما، ۱۳۸۷: ۱۶۸)

در این مسیر از دیگر تغییرات مهم در طول زمان تبدیل میدان شاه به میدان شهدا و حذف مجسمه شاه از میانه میدان و در دهه ۸۰ تبدیل میدان شهدا از حالت چهارراه به میدانی شهری می‌باشد.

تصویر ۳: میدان شهداء در سال ۱۳۷۵ تصویر ۴: میدان شهداء در دهه ۹۰ مأخذ: شهرداری مشهد

بررسی‌های میدانی و پرسش از شماری از شهروندان و زائران با مبنای اصل رضایت از مکان، احساس تعلق خاطر، امنیت و امکانات، داده‌های زیر را به منظور وصول طرح پیشنهادی ارائه داده است:

جدول شماره ۱: شاخص‌های تداوم در محور با توجه به پرسشنامه

شاخص تداوم	هدف پرسش	معیارهای پرسش در پرسشنامه
زیباشناسی	تبیین اصول روان‌شناختی و دیداری	رنگ و ارتفاع جداره‌ها
		فضای سبز
		نورپردازی
		رضایت از نمادها
تناسبات بصری	سیمای شهری و خط آسمان	جذابیت یا عدم جذابیت ساختمان‌ها و هتل‌ها
		تناسب توده و فضا در ارتباط با حرم
		استفاده همگانی از محور
تعاملات اجتماعی	میزان برخورد روزمره و میزان استفاده از فضا	زمان حضور در محور
		فضاهای جمعی
خوانایی	محصولیت جداره محور با توجه به توده ساختمان‌ها	گره‌های اجتماعی - ترافیکی

لبه‌ها		
جداره‌ها		
نشانه‌ها		
راه‌ها		
فعالیت‌هایی شاد	عوامل باعث شادی آور عمومی و انگیزه	سرزندگی
فضاهای مخصوص		
وجود مبلمان‌های شهری		
ساعات استفاده امن	میزان استفاده زنان، مردان و رضایت آن‌ها	امنیت
فضاهای امن برای زنان		
خاطرات به یادماندنی	خاطره‌انگیزی و برقراری ارتباط روحی با فضا	تصویر ذهنی
سابقه تاریخی		
برگزاری مراسم		
تنوع در کاربری‌ها برای افراد ساکن در مشهد	وجود کاربری‌های متنوع	انعطاف‌پذیری
تنوع در کاربری‌ها برای افراد زائر		
دلیل استفاده از خیابان		
امکانات خدماتی در محور		
تنوع افراد حاضر	ترافیک و دسترسی	حمل و نقل
عرض پیاده و سواره		
ساعات ترافیک		
وجود مسیر امن پیاده		
تسهیل در حرکت معلولین و ناتوانان		

- مآخذ: نگارنده

(تصویر ۶، ۷، ۸) نقاط ضعف مسیر مآخذ: نگارنده

(تصویر ۹، ۱۰، ۱۱) نقاط ضعف مسیر مآخذ: نگارنده

(تصویر ۱۳، ۱۲) نقاط ضعف مسیر مأخذ: نگارنده

قبل از تبیین برداشت‌های میدانی و پرسشنامه‌ها در قالب جدول SWOT بایستی ارزش محور تعیین گردد تا بتوان راهکارهایی جدی را در همان زمینه ارائه داد.

جدول شماره ۲: تعیین ارزش محور بالا خیابان مشهد - مأخذ: نگارنده

ارزش	محور بالا خیابان	گذشته	حال
دینی و مذهبی	حرکت دسته‌های مذهبی	*	*
اجتماعی	وجود حرم مطهر در انتهای مسیر	*	*
فرهنگی و میراثی	وجود حرم مطهر در انتهای مسیر	*	*
زیبایی‌شناختی	- وجود مغازه‌های برای خریدهای روزمره و سوغات	*	*
	- چشم‌اندازی به حرم	*	*
	- همچنین طبیعت‌گرایی با نهر و درختان	*	-
تاریخی	تداوم فعالیت‌ها و مناسک اجتماعی و احترام	*	*
شهرسازی و معماری	ساختمان‌هایی کوتاه و با تشخیص کم در برابر حرم	*	-
تنوع عملکردی	راسته‌ای مانند بازار با وجود مسافرخانه‌ها و هتل‌ها و ...	*	*
هویتی	راسته‌ای خاطره‌انگیز به نوعی که گویای تشخیص مشهد بوده	*	*
تنوع زیست‌محیطی	استفاده از درختان و نهرها	*	-

داده‌های بالا می‌تواند تحت عنوان جدول SWOT بر اساس موارد کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، حمل و نقل ترافیکی و مدیریتی طبقه‌بندی شده و موارد قوت، ضعف، فرصت و تهدید بیان گردد.

جدول شماره ۳: جدول swot بر اساس موارد کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، حمل‌ونقل ترافیکی و مدیریتی - مأخذ: نگارنده				
زمینه	S (قوت)	W (ضعف)	O (فرصت)	T (تهدید)
کالبدی	<ul style="list-style-type: none"> - در نظر گرفتن فضای باز جمعی با عنوان میدان شهدا - کریدورهای دید مناسب به حرم مطهر امام رضا (ع)، - تخصیص فضاهای فضاهای عمومی مانند تجاری ها و هتل ها در بخش‌هایی از مسیر، - دارا بودن مزایای مسیر خطی، - مرمت بنای شاخص شهرداری به منظور ایفای نقش شاخص هویتی، - تعریض گذر پیاده با تخریب بناهای فرسوده - تلفیقی از کاربری های مختلف در این راسته 	<ul style="list-style-type: none"> - احداث ساختمان های اداری- تجاری و اقامتی بلند مرتبه، کاملاً مدرن، - خط آسمان نامنظم، - محدودیت یا نبود فضاهای باز در مابین عرصه های تجاری، - احداث میدان جدید شهدا که از لحاظ ساخت و طراحی خاطره جمعی گذشته را یادآوری نمی کند، - عدم ناماسازی مناسب در محور، - عدم تناسب حجمی و ارتفاعی در بناهای نوساز و بناهای موجود کم ارتفاع، - نبود انتظام در پیش آمدگی و عقب نشینی‌های عناصر بدنه بسیاری از بناها، - وجود عناصر آلاینده سیمای محور از قبیل تأسیسات شهری - استفاده نامناسب از مصالح متنوع و ناهمگون در نمای بناها، - کف‌سازی نامناسب و نامطلوب در طول آن، - بی‌توجهی به تناسبیات انسانی در محور، - شدت گرفتن ارتفاع ساختمان ها و حجیم بودن آنها در منتهی الیه چهارراه باغ نادری به حرم مطهر، - عدم سهولت برای سالمندان و معلولین - بی نظمی و ناسازگاری در استقرار فعالیت‌ها - عدم طراحی نمادین از دروازه قوچان 	<ul style="list-style-type: none"> - امکان ایجاد فضای سبز منفرد و خطی در بخش‌هایی از مسیر، - امکان مسقف نمودن بخشی از مسیر با عنایت به الگو معماری سنتی و بومی، - زون بندی عملکردی در مقیاسی بالاتر و ایجاد مراکز اقامت برای توریست و جهانگردان، - امکان کاشت درخت در امتداد خیابان‌ها و گذرها و فضاهای شهری و محدوده‌های مسکونی - ترکیب فعالیت‌ها در خور میدان شهداء به صورت کاربری مختلط در ساختمان ها - امکان فراهم آوردن یک فضای شهری پاکیزه، ایمن و پرجاذبه در گروهی ارتقای کیفیت، - قابلیت ایجاد ساختمان هایی همگام با طبیعت، 	<ul style="list-style-type: none"> - فرسوده بودن بدنه بسیاری از بناها به دلیل قرارگیری محدودهٔ مداخله - زلزله - خیابان های باریک
اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> - سرمایه گذاری اقتصادی در این محور 	<ul style="list-style-type: none"> - نا منسجم بودن فعالیت های اقتصادی 	<ul style="list-style-type: none"> - گزینه اقتصادی با عنایت سرمایه گذاری - ایجاد و افزایش سطوح فضای سبز در میدان 	
اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> - عدم بکارگیری سنن و مشاغل سنتی - مورد توجه بودن میدان شهدا در میان چهارراه های دیگر شهر در این محور 	<ul style="list-style-type: none"> - عدم سرمایه گذاری فرهنگی در این راسته، - عدم وجود هیچگونه نشانه فضائی در محور، - نا امنی اجتماعی و فرهنگی برای زنان در بعضی از نقاط، - تراکم جمعیتی بالا 	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت هویت و خاطره‌های جمعی با تأکید بر حرکت پیاده - تقویت حس مکان و هویت ارزش های زیبایی شناختی در فضاهای باز و سبز و بدنه میدان. - رفع عوامل ناامنی محیطی از طریق بهسازی بناها و فعالیت‌های درون آنها، 	<ul style="list-style-type: none"> - نا امنی اجتماعی و محیطی در صورت احیا نمودن بافت، - بالاتر رفتن بار ترافیکی با افزون شدن جمعیت،

<p>حمل و نقل ترافیکی</p>	<p>- جدائی مسیرهای سواره و پیاده در خود محور،</p>	<p>- عدم تأمین نیازهای دسترسی پارکینگ و خدمات مورد نیاز زائرین و مغازه داران، - محدودیت‌های اساسی شبکه معابر فرعی از نظر انتظام سلسله مراتبی و تداخل حرکت‌های سواره و پیاده، - عرض نامناسب معابر در بعضی از قسمت‌ها با توجه به حجم بالای تردد پیاده، - نبود ایمنی برای حرکت عابر پیاده، - گره‌های ترافیکی متوالی در طول مسیر، - کمبود پل‌های رو گذر و زیر گذر، - ساماندهی نامناسب پیاده‌روها و فضاهای باز،</p>	<p>- کاستن از تراکم ترافیک سواره، انتظام بخشیدن به توقف خودروها (پارکینگ‌ها و پایانه‌ها) - قابلیت ایجاد میدان و مسیرهای مناسب برای حرکت سواره روان و حرکت پیاده ایمن - ایجاد پایانه‌های مسافری</p>	
<p>مدیریتی</p>	<p>- همکاری دولت در اجرای طرح،</p>	<p>- بسته شدن کریدور دید سواره از دروازه قوچان (فلکه توحید) به حرم مطهر به دلیل کاشت نامناسب گیاهان در فلکه توحید، - نبود فضای سبز به جهت استفاده ساکنین، - کمبود مبلمان شهری - عدم رعایت سلسله مراتب در مقیاس‌های کارکردی (رده‌های شهری، منطقه‌ای، ناحیه‌ای و محله‌ای)، - اغتشاش‌های فعالیتی، بصری و حرکتی</p>	<p>- استفاده از بناهای کم تراکم به منظور نوسازی بافت با سازمان فضایی انتظام یافته و کیفیت ساختمانی مطلوب.</p>	

طرح پیشنهادی به منظور بهسازی محور بالا خیابان در موارد زیر جمع‌بندی می‌گردد:

- تمامی سطوح، فاصله‌ها و مقررات لازم در مقیاس انسانی باشند.
- در نظر گرفتن شعاع دسترسی لازم و مناسب در ارتباط با هر کدام از عملکردها.
- هرگونه اقدام مرمت محور در زمینه بهسازی و احیاء محور باید هماهنگ و متناسب با ویژگی‌های لایه معماری، شهرسازی آن قسمت از بافت باشد.
- ارتفاع ساختمان‌ها هر چه به کانون که همان حرم مطهر است کمتر شده و از نظر نماسازی ساده‌تر و بی‌آلایش‌تر باشد.
- پیش‌بینی فضای سبز و تجمع روباز و در معرض زائران به منظور ایجاد تعاملات اجتماعی و فرهنگی.
- بررسی و قوت بخشی به خیابان‌های منتهی به حرم با نشانه‌گذاری و سلسله‌مراتب دهی به آن‌ها بر مبنای اهمیت و تاریخی بودنشان به گونه‌ای که محور نمایانگر محدوده اطراف خود نیز باشد.
- باید مصالح به کار گرفته شده در تمامی بناها در حد امکان آن مقدار که در معرض دید پیاده است متناسب و همگون با معماری بومی و سنتی باشد.
- شناخت عرصه عمومی متناسب با هر محیط و فضایی است و پس از آن باید در مورد ساختمان‌ها، نحوه ساخت و مسیرهای تردد متناسب با آن باشد.
- در بسیاری از شرایط ساختمان‌های منفرد باید در خدمت نیازها و ویژگی‌های مکان به‌عنوان یک کل باشند. اگر هر ساختمان به تنهایی جلب توجه کند. نتیجه کار آشوبی آزردهنده خواهد بود.
- ساماندهی بناهای تاریخی به‌عنوان ارزش‌های معماری و گنجینه‌های ملی، بازسازی بناها و فضاهای تاریخی تخریب شده و مرمت بناهای فرسوده از لحاظ کالبدی.

- مشاغل در تجاری‌های نزدیک به حرم به سمتی هدایت شود که گویا و شناسایی فرهنگی و پیشینه این شهر باشند.
- سازماندهی یا ساماندهی مجدد شهرها و محیط‌های شهری را نباید تنها از دیدگاه افراد سواره و یا سرمایه‌گذاران نگریند.
- به‌طور کلی، توجه به نیازها و خواسته‌های افراد عادی - به‌ویژه ابران پیاده از اهمیت بسیاری برخوردار است.
- کف یک نمونه از این توجه است به گونه‌ای که از نظر اقلیمی و مناسب بودن برای انواع پیاده اعم از انواع معلولین قابل پذیرش باشد و هدایت‌کننده به بدنه‌ها و درنهایت به کانون.
- الگوی ارائه‌شده در خصوص بدنه‌ها و پوشش سقف از نظر ساختار کالبدی و قدمت تاریخی با بدنه‌های موجود و قدیمی مطابقت و هماهنگی لازم را داشته باشد.
- کف سازی سواره با پوششی سنگی مانند محور تاریخی قزوین.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

محورها و بافت‌های کهن جزئی از پیکره و بدنه شهرهاست و دارای ارزش‌های کالبدی، عملکردی، اقتصادی، فرهنگی و... است که با قابلیت‌ها و توان‌های بالقوه خود، یک سرمایه ملی محسوب می‌شود. این کالبد و ساختار در معرض تهدیدات بنیادی بوده و نیازمند تشخیص اصول، مسائل، چالش‌ها و ساماندهی آن‌هاست.

هویت‌ها بر مبنای شرایط محیط طبیعی، محیط اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرند چه بسا این شکل‌گیری هویت‌ها در طول زمان مناسب و درخور باشند و در عین فراگیری از اصول مدرن و تکنولوژی بتوانند بازخوردی از گذشته و تجربیات و خاطرات آن را به نمایش بگذارند. در ادامه و نتیجه در مورد محور مورد بررسی می‌توان گفت که اکثر اشکالات و ضعف‌ها از ناحیه مدیریتی بوده زیرا که کالبد، اقتصاد، اجتماع و مسائل حمل‌ونقل همگی نتیجه کنش و واکنش میان عناصر با مدیریت و برنامه‌ریزی طرح‌ها بوده و نازمانی که در برنامه‌ریزی‌ها نگرش‌ها تک‌سویه باشد و متوجه یکی از موارد گردد؛ در انتها جز اغتشاش و سردرگمی در طرح‌های شهری چیزی نخواهد بود.

یکی از عوامل جدایی هویت بومی در ابعاد زندگی امروز ورود جریان مدرنیسم و پس از آن پست مدرنیسم به ایران بوده است، این جریان با تغییر در افکار انسان چه در جایگاه معمار و چه در جایگاه مخاطب اندیشه‌های نو و نوآوری، عدم توجه به تاریخ و هویت بومی را با اعتقاد بر این که توجه به گذشته تنها رکود بوده و دیگر باید با دنیای حال و تمایلاتش زیست، در حال وقوع می‌باشد. به‌طور مثال از نظر کارکردگراها، بهسازی و نوسازی بافت قدیم بدون توجه به گذشته و تاریخ و زمان، در راستای توسعه اقتصادی و کارکردی شهر انجام می‌شود و بدون توجه به موقعیت، مکان، فرهنگ و سنت، فقط و فقط معیارهای فنی و مهندسی و معیارهای کمی و کالبدی بافت قدیم مورد اهمیت قرار می‌گیرد.

در این راستا می‌توان این عوامل را در موارد زیر دسته‌بندی نمود:

- نیروی زمان: که می‌توان ورود جریان‌های مختلف را از دیگر کشورها به ایران، صدور پروانه‌های ساختمانی نامتناسب با ارزش تاریخی محور، بی‌توجهی به شرایط اقلیمی و ارزش‌های اجتماعی توسط قانون‌گذاران و بی‌توجهی و نظارت مقطعی بر ساخت و سازها توسط شهرداری را معلول نیروی زمان دانست،

- نیروهای اقتصادی، در شهر سنتی کارکردهای شهری در همگرایی با یکدیگر قرار داشتند و تعادلی در استفاده از فضای شهری جهت کسب سود و استفاده از آن جهت سایر استفاده‌های اجتماعی از جمله مصرف فرهنگی وجود داشت. (رهنمائی و عباس زاده، ۱۳۹۰: ۷۸) در حالیکه در شهر معاصر توجه به مزیت‌های اقتصادی و بهره‌برداری‌های اقتصادی، باعث عدول از ضوابط پیشنهادی طرح‌های جامع و تفصیلی، بی‌نظمی و ناهمگنی در ساخت کالبدی، اختلال در خط آسمان، سیمای شهری نامتجانس، پراکندگی عناصر اصلی شهر و تأثیر سرمایه در توسعه شهر، شدت گرفتن میزان و تنوع تقاضا برای ساخت‌وساز و محدودیت‌های طرح‌های توسعه شهری در هدایت موزون شهر، شده است. (سلطانی و نامداریان، ۱۳۸۹: ۱۲۵)؛

- نیروی سیاسی، مبتنی بر اراده دولت مرکزی، نماد شکوه و عظمت حکومت، ظهور بافت دوگانه در شهر؛
 - نیروی اجتماعی، بی‌توجهی به ارزش‌های اجتماعی و مصالح بلندمدت جامعه، ناساماندهی در نظام اجتماعی و ایجاد
 تشکل‌های جمعی، تقویت نمودن مناسبات اجتماعی و در نهایت احساس سرگشتگی.
 در ادامه می‌توان اقدامات بهسازی محورها با توجه به اصول به‌کاررفته را در جدول زیر دید:

جدول شماره ۴: اقدامات بهسازی محورها با توجه به اصول پایداری اجتماعی، مأخذ: نگارنده

اقدامات بهسازی محورها با توجه به اصول به‌کاررفته	
اصول به‌کاررفته در محورها	
باز یافت	- احیای محور - استفاده از قابلیت‌های قبلی و تنها باز یافت عناصر موجود در محور - ارتقای کیفیت سیمای زمین از طریق ترکیب پوشش گیاهی و منظر طبیعی آب و آرایش سیمای زمین و کف سازی
مراقبت، جلوگیری و ضمانت	- تعمیر به‌منظور جلوگیری از خرابی‌های آتی مانند تأسیسات بهداشتی و خدماتی. - استفاده از حداکثر مشارکت اجتماعی. - مطالعه و بررسی منظم از عناصر کالبدی و اجتماعی و رفتاری محور. - نگهداری. - شناخت خطرات ناشی از فرسودگی زمانی و تهدیدهای جاری. - اولویت کاربری‌ها با توجه به چگونگی کارکرد محور. - مراقبت و اجتناب از تخریب بناهای تاریخی موجود در محور. - شناخت دگرگونی‌های احتمالی با توجه به طرح‌های بالادست و تفصیلی. - تقدم ارزش‌های آنی اقتصادی. - توجه به تأکیدات ادراکی و سلسله‌مراتب در منظر شهری از طریق تداوم جداره‌ها و لبه‌های شهری - حفظ و ارتقا کیفیت‌های زیست‌محیطی آب و گیاه در فضا
حمایت	- نگهداری و تثبیت پشتوانه‌های اجتماعی و اقتصادی. - احترام به ساختمان‌های موجود (عناصر شاخص در مسیر). - تقویت حضور نمادهای شهری در فضا - توجه به تناسبات، مصالح و جزئیات در ارتباط با نوع عملکرد
استحکام بخشی	- جلوگیری از نابودی مدارک و نشانه‌های تاریخی. - استحکام‌بخشی به تأسیسات زیر بنایی و کالبدی محور.
توان بخشی	- هویت بخشی به محور با توجه به سنت‌های بومی - تقویت امکان گردشگری - تقویت دسترسی پیاده - تداوم و ارتقای هویت سیمای منظر و معماری در محور و فضای شهری از طریق تأکید بر عناصر نشان‌های در ارتباط با هویت محیطی - تقویت عناصر نمادین و خاطره‌انگیز فضا از طریق تقویت مفاهیم موجود در آن‌ها و ایجاد نفوذ بصری به آن‌ها - ایجاد پیوستگی بین فضاهای عملکردی جمعی با محیط پیرامون برای تقویت ایجاد هویت و تعلق به مکان
بهبود سازمان دهی و باز آبدانی	- استفاده از امکانات بالقوه و بالفعل موجود. - ایجاد هماهنگی در بدنه گذرهای تاریخی - توجه به هماهنگی در زمینه و خط آسمان - ساماندهی حرکت پیاده تأکید بر دسترسی سواره، ارتقای کیفی مبلمان شهری و تابلوهای تبلیغاتی به‌منظور ارتقای کیفیت سیمای شهری

منابع

- پاکزاد، جهان‌شاه، (۱۳۸۵)، مقالاتی در باب طراحی شهری، تهران: انتشارات شهیدی
- پامبر، سای، آفرینش مرکز شهری سرزنده: اصول طراحی شهری و باز آفرینی، ت: مصطفی بهزادفر و امیر شکبیا منش، (۱۳۸۹)، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت
- حقیقت بین، مهدی و انصاری، مجتبی، پور جعفر، محمد رضا، (۱۳۸۸)، "بررسی تاریخی خیابان چهار باغ شهر مشهد در عصر صفویه"، نشریه پژوهش‌های تاریخی، شماره ۴، ص ۳۷-۵۴
- حناجی، پیروز و خادم زاده، محمد حسن و شایان، حمید رضا و کامل نیا، حامد و مهدوی نژاد، محمد جواد، (۱۳۸۶)، بررسی تطبیقی مرمت شهری در ایران و جهان (با نگاه ویژه به بافت تاریخی شهر یزد)، چاپ اول، تهران: انتشارات سبحان نور
- دانشپور، سید عبدالهادی/ چرخچیان، مریم، (۱۳۸۶)، "فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی"، باغ نظر، شماره ۷، ص ۲۸-۱۹
- رهنمائی، محمد تقی و عباس زاده، مهدی، (۱۳۹۰)، "تحول کارکردهای فرهنگی فضاهای شهری تهران"، فصلنامه شهر ایرانی-اسلامی، شماره ۳، ص ۷۷-۸۸
- رهنما، محمد رحیم، (۱۳۸۷)، "اثرات اجرای طرح‌های بهسازی و نوسازی مرکز شهر مشهد بر محله ی پایین خیابان"، نشریه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۱، ص ۱۸۰-۱۵۷
- سلطانی، علی/ نامداریان، علی، (۱۳۸۹)، "بررسی تأثیر نیروهای مختلف در شکل‌گیری فضای شهری"، هویت شهر، شماره ۷، ص ۱۳۰-۱۲۳
- فرشیدی، حسین، (۱۳۸۹)، "درآمدی بر ارزش‌های حاکم بر شهرسازی ایرانی-اسلامی"، ماهنامه شوراها، شماره ۵۳، ص ۵۸-۵۳
- فلامکی، محمد منصور، (۱۳۸۶)، باز زنده سازی بناها و شهرهای تاریخی، چاپ ششم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- فلامکی، محمد منصور، (۱۳۸۴)، نوسازی و بهسازی شهری، چاپ اول، تهران: انتشارات سمت
- کاشانی جو، خشایار، (۱۳۸۸)، "باز شناخت رویکردهای نظری به فضاهای عمومی شهری"، نشریه هویت شهر، شماره ۶، ص ۱۰۶-۹۵
- گروت، لیندا و وانگ، دیوید، روش‌های تحقیق در معماری، ت: علیرضا عینی فر، (۱۳۸۶)، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- امبرتو، اکو، پایان نامه دانشگاهی، ت: غلامحسین معماریان، (۱۳۸۹)، چاپ سوم، تهران: انتشارات سروش دانش
- میر مقتدایی، مهتا، (۱۳۸۸)، "معیارهای سنجش امکان شکل‌گیری، ثبت و انتقال خاطرات جمعی در شهر"، هنرهای زیبا، شماره ۳۷، ص ۱۶-۵
- نژاد ستاری، سعیده، (۱۳۹۰)، "نقش میدان‌های شهری و بررسی عواقب ناشی از تنزل جایگاه آن در شهرهای امروز با تأکید بر شهرهای ایرانی"، فصلنامه شهر ایرانی-اسلامی، شماره ۳، ص ۷۰-۵۷
- نظریور، شاپور، (۱۳۸۹)، "ابعاد و مؤلفه‌های توسعه پایدار"، ماهنامه شوراها، شماره ۵۳، ص ۴۴-۴۰
- نقی زاده، محمد، (۱۳۸۵)، معماری و شهرسازی اسلامی (مبانی نظری)، اصفهان: انتشارات راهیان